

*Plinius a Parthus Birodalomról és
Mesopotamiáról*
(Nat. 6, 29, 112–141)

Plinius *Naturalis historia* című művének 6. könyvében ír a Parthus Birodalomról és Mesopotamiáról. Az Ázsia földrajzi leírását és népeinek történetét, kultúráját tartalmazó 6. könyvet Plinius a Pontus jellemzésével kezdi, majd innen indul kelet felé, Cappadocián át Maeotisig halad, Armenián, Albanián, Hiberián át jut a Caspi- és Hyrcaniai-tengerig, ezt követi a *Seres* és indusok területének leírása. India, a Ganges, az Indus, majd Taprobane (Srí Lanka) szigete után visszakanyarodik nyugat felé, az arianusok törzsei, a Rómából Indiába vezető kereskedelmi útvonal, Carmania és a Perzsa-öböl után foglal-kozik a rómaiak nagy keleti ellenfelével, a parthus királysággal.¹ Mesopotamia és a Tigris megrajzolása után pedig Arabia és Aethiopia földrajza, népei és a környező szigetek következnek.

Az Ázsiáról szóló könyv elején a szerző jelzi, hogy mit tartalmaz a kötet: a tájak, népek, tengerek, városok, kikötők, hegyek, folyók fekvését és a köztük lévő távolságokat írja le, valamint a népeket, amelyek ott élnek vagy ott éltek. A bevezetésben Plinius megadja a könyvhöz felhasznált szerzőket is, külön felsorolva a római és külföldi szerzőket. A Parthus Birodalomról és Mesopotamiáról szóló részletben Plinius a felhasznált szerzők közül név szerint említi Claudius Caesart² (6, 128), Marcus Agrippát³ (6, 136)

¹ Magyarul megjelent fordítás-részletek a 6. könyvből: Székely M.: Taprobané, a gyöngysziget. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Antiqua et Archaeologica*, Tomus 28, Szeged 2004, 57–74. (Székely 2004); Székely M.: In universon gentes ditissimae (Plinius az arab népekről). In: *Abhivádana. Tanulmányok a hatvanéves Wojtilla Gyula tiszteletére*. Szeged 2005, 291–308; Székely M.: Plinius Indiáról. *Aetas* 23/1 (2008) 128–141. Az Indiába vezető kereskedelmi útvonal leírása megjelent: Székely M.: *Kereskedelem Róma és India között*. Szeged 2008. (Székely 2008) és Wojtilla Gyula, Zentai György, Illés Imre Áron (szerk.): *Ókori indiai történeti szöveggyűjtemény*. Szeged 2012, 129–145.

² Sallmann, K. G.: *Die Geographie des Älteren Plinius in ihrem Verhältnis zu Varro*. Berlin – New York 1971, 43–44. (Sallmann 1971).

³ M. Vipsanius Agrippa (Kr. e. 64/63 – Kr. e. 12) – római hadvezér és államférfi, Augustus barátja, veje, egy ideig kijelölt utódja, befolyásos főparancsnoka. Íróként is működött, földrajzi kommentárokat írt. A Római Birodalom általa vezetett felmérése szolgált alapul egy nyilvánosan felállított világtérképhez vagy felirathoz, mely a *Tabula Peutingeriana* mintája lett. A műben az ismert világ területeit gyűjtötte össze méretük szerint, megadva a hosszanti kiterjedést és a vélhető szélességet is. Plinius a 3–6. könyveiben többször hivatkozik Agrippa művére, három esetben szó szerint is idéz tőle (Nat. 5, 25; 5, 38; 6, 37). A legtöbbször úgy gondolják, hogy Agrippa munkáját egyfajta világtérképhez hasonló formában adták ki, de ez nem bizonyított és nem is nagyon valószínű: a méretadatoknak megfelelő rajzot nyilvánvalóan nem készítettek, inkább csak feljegyezték az adatokat. A mű talán egy nagy terjedelmű felirat formájában maradt meg. Két ránk maradt kisebb földrajzi munka, a *Demensuratio Provinciarum* és a *Divisio Orbis Terrarum* ugyancsak merített Agrippa művéből. Lásd még: Sallmann 1971 (2. jegyz.) 91–95.

és utal a *Porticus Vipsaniára*⁴ (6, 139). A külföldi szerzők közül név szerint hivatkozik Nearchusra és Onesicritusra⁵ (6, 124), Iuba királyra⁶ (6, 124; 139) és Isidorusra⁷ (6, 141) is. Nem említi azonban az Augustus-kori Strabót vagy Pompeius Trogust, akiknek a parthusokról szóló leírásai ránk maradtak.⁸ Strabo a *Geographica* c. művében megjegyzi, hogy történeti munkája 6. könyvében bővebben írt a parthus szokásokról (11, 9. C 515), ez a mű azonban nem maradt fenn.

A fordítás a *Sammlung Tusculum* szövegkiadása alapján készült.⁹ A szöveg értelmezéséhez és a jegyzetekhez felhasználtam ezen kívül Conte munkáját is.¹⁰

Plinius Parthus Birodalomról és Mesopotamiáról szóló részletének fordítása során a személyneveket, földrajzi neveket és mértékegységeket a szerző által használt latin alakjukban hagytam, a jegyzetben ezekhez magyarázatot fűztem.

Plin. *Nat.* 6, 29, 112: Regna Parthorum duodeviginti sunt omnia; ita enim dividunt provincias circa duo, ut diximus, maria, Rubrum a meridie, Hyrcanium a septentrione. ex his XI, quae superiora dicuntur, incipiunt a confinio Armeniae Caspiisque litoribus, pertinent ad Scythas, cum quibus ex aequo degunt; reliqua VII regna inferiora appellantur. quod ad Parthos attinet, semper fuit Parthyaea in radicibus montium saepius dictorum, qui omnes eas gentes praetexunt.

⁴ A *Porticus Vipsania* Rómában a *via Lata* keleti oldala mentén terült el, a *campus Agrippae* nyugati részén. Agrippa kezdte építtetni, ám Kr. e. 12-ben bekövetkezett halála megakadályozta a befejezésben. Halála után lánytestvére, Polla folytatta a munkálatokat, majd Augustus fejezte be. A *Porticus Vipsania*ban Agrippa mára már elveszett földrajzi munkája nyilvánosan hozzáférhető volt.

⁵ A krétai Nearchus (Kr. e. 360–300) flottaparancsnok és az astypalaiiai Onesicritus (Kr. e. 360–290) Nagy Sándor észak-indiai hadjárata idején (Kr. e. 326–325) feljegyzéseket írt az indiai faunáról, flóráról, éghajláról, földrajzról, etnográfiáról és vallásról. Onesicritus, Nearchus helyettese, a királyi vezérhajó kormányosa volt.

⁶ Iuba – a numidiai király fia. Azonos nevű apja Kr. e. 46-ban Thapsosnál elszenvedett veresége után Rómában nőtt fel, később római támogatással Mauretania királya lett. Egyebek mellett Arábiáról, Asszíriáról és Afrikáról írt műveket görög nyelven, ezekből csak töredékek maradtak ránk. Művei az augustusi időkben születtek (Iuba Kr. u. 23-ban halt meg, néhány évvel Strabo után). Caius Caesar parthus hadjáratan részt vett mint tudományos megfigyelő. Iuba műveit Plinius számos helyen felhasználja, így a dél faunájáról a 8–11. könyveiben, a szubtrópusi fákról a 12–13., Arábia kincseiről (gyöngyök, drágakövek, fémek) a 33–37. könyveiben. Lásd még: Sallmann 1971 (2. jegyz.) 85–88.

⁷ *Isidorus Characenus* (Charax-i Isidorus) Parthus állomások című műve a ránk maradt kevés szárazföldi kereskedelmi útvonal-leírások közül az egyik. A szerzőről keveset tudunk. Neve utal a származási helyére, valószínűleg a Perzsa-öböl torkolatában található Charax Spasinu kikötővárosból való. Nem tudjuk, hogy mikor élt, egyedül a fennmaradt művéből nyerhetünk információt. Isidorus megemlíti II. Tiridates lázadását IV. Phraates ellen, ami Kr. e. 26-ban történt, így ez a *terminus post quem*, ezen esemény után írhatta művét. Életpályája a Kr. e. 1. század és a Kr. u. 1. század, vagyis körülbelül Augustus kora. A munka az Antiochiától Indiáig vezető szárazföldi utat mutatja be, megadva a karavánutak pihenőhelyeit és a távolságokat. Plinius több helyen is felhasználja adatait (*Nat.* 2, 112; 4, 5; 4, 30; 4, 37; 5, 6; 5, 9; 5, 35–39; 5, 43). Schoff, W.: *Isidorus Charax: Parthian Stations*. London 1914; Sallmann 1971 (2. jegyz.) 50–59. Luther, A.: Zwei Bemerkungen zu Isidor von Charax. *ZPE* 119 (1997) 237–242.

⁸ Str. 11, 9. C 514–515; Iust. 41, 1–6; 42, 1–5. Pompeius Trogus munkáját csak kivonatosan, a 2. századi Iustinus *Historiae Philippicae* c. művéből ismerjük.

⁹ C. Plinius Secundus d. Ä.: *Naturkunde. VI. Geographie: Asien*. Von K. Brodersen München 1996. Kritikai megjegyzéseim a jegyzeteknél.

¹⁰ Gaio Plinio Secundo: *Storia naturale*. Ed. (trad. e note): G. B. Conte. Torino 1982.

6, 29, 112: Összesen tizenhét parthus királyság létezik; így osztják fel a tartományokat a két tenger körül: délről a Vörös-tenger,¹¹ északról a Hyrcaniai-tenger, ahogy már elmondtuk.¹² E tartományok közül tizenegy alkotja a felső királyságokat Armenia határaitól¹³ és a Caspi-tenger partjaitól kezdve¹⁴ egészen a szkítákig,¹⁵ akikkel a parthusok azonos módon élnek; a többi hét királyságot alsó királyságoknak nevezik.¹⁶ Ami a parthusokat illeti, mindig is létezett egy Parthyaea nevű vidék¹⁷ a már gyakran említett hegy-lánc lábánál, amely mindezen népek határát alkotja.

113: Habet ab ortu Arios, a meridie Carmaniam et Arianos, ab occasu Pratitas Medos, a septentrione Hyrcanos, undique desertis cincta. ultiores Parthi Nomades appellantur. citra deserta ab occasu urbes eorum quas diximus, Issatis et Calliope, ab oriente aestivo Pyropum, ab hiberno Maria, in medio Hecatompylos, Arsace, regio Nisiaea Parthyenes nobilis, ubi Alexandropolis a conditore.

113: Kelet felől az ariusok,¹⁸ dél felől Carmania¹⁹ és az arianusok népe,²⁰ nyugat felől a méd pratiták,²¹ észak felől pedig a hyrcanusok élnek,²² a területet minden oldalról sivatag veszi körül. A távolabb élő parthusokat nomádoknak nevezik. A sivatagon innen a nyugati oldalon parthus városok vannak, amelyeket már említettünk:²³ Issatis és Calliope,²⁴ északkeleten Pyropum, délkeleten Maria,²⁵ középen Hecatompylos,²⁶ Arsace²⁷ és Parthyene híres vidéke, Nisiaea,²⁸ ahol Alexandropolis városa található, melyet alapítójáról neveztek el.²⁹

114: Necessarium est hoc in loco signare et Medorum situm terrarumque faciem circumagere ad Persicum mare, quo facilius dein reliqua noscantur. namque Media, ab occasu transversa oblique Parthiae occurrens, utraque regna praecludit. habet ergo ipsa

¹¹ Lásd Plin. *Nat.* 6, 24, 84. A Vörös-tenger (*Rubrum mare*) elnevezést az ókori világban tágabb értelemben használták: beletartozott a mai Indiai-óceán jelentős része, az Arab-tenger és a Perzsa-öböl is.

¹² Lásd Plin. *Nat.* 6, 16, 41.

¹³ Lásd Plin. *Nat.* 6, 3, 9.

¹⁴ Lásd Plin. *Nat.* 6, 5, 15.

¹⁵ Lásd Plin. *Nat.* 6, 7, 20.

¹⁶ Csak Pliniusnál fordul elő ez a felosztás.

¹⁷ Lásd Plin. *Nat.* 6, 16, 41.

¹⁸ Lásd Plin. *Nat.* 6, 23, 78.

¹⁹ A mai Kerman területe a Perzsa-öböl és az Indiai-óceán északi partján; vö. Plin. *Nat.* 6, 24, 84.

²⁰ Lásd Plin. *Nat.* 6, 25, 93.

²¹ Csak itt említett méd törzs.

²² Lásd Plin. *Nat.* 6, 15, 36.

²³ Lásd Plin. *Nat.* 6, 17, 44.

²⁴ Lásd Plin. *Nat.* 6, 17, 44.

²⁵ Pyropum, Maria – csak itt említett, nem azonosított városok.

²⁶ Lásd Plin. *Nat.* 6, 17, 44.

²⁷ Csak itt említett város Parthiában.

²⁸ Vö. Str. 11, 7, 2. C 509: Nésaia; ma Nisa Irán területén.

²⁹ Ezen a néven csak itt említett város Parthiában.

ab ortu Caspios et Parthos, a meridie Sittacenen et Susianen, Persida, ab occasu Adiabenen, ab septentrione Armeniam.

114: Itt kell bemutatnunk és körül járnunk a médek³⁰ és a Perzsa-tenger mentén fekvő országok földrajzi helyzetét,³¹ hogy ezután a többi már könnyebben megismerhessük. Media ugyanis nyugat felől ferdén Parthiáig húzódva mindkét királyságot elzárja. Mediától keletre a caspi³² és parthus népek vannak,³³ dél felől Sittacene³⁴ és Susiane,³⁵ valamint Persis,³⁶ nyugatról Adiabene,³⁷ észak felől Armenia.³⁸

115: Persae Rubrum mare semper accoluere, propter quod is sinus Persicus vocatur. regio ibi maritima Ceribobus; qua vero ipsa subit ad Medos, Climax Megale appellatur locus arduo montis ascensu per gradus, introitu angusto, ad Persepolim, caput regni, dirutam ab Alexandro. praeterea habet in extremis finibus Laodiceam ab Antiocho conditam.

115. A perzsák mindig a Vörös-tenger partján éltek, ezért nevezik azt a részt Perzsa-öbölnek.³⁹ Itt a tengerparti terület Ceribobus; ahol pedig ez a terület benyúlik a médekhez, *climax Megalénak*⁴⁰ nevezik, mivel a meredek hegyet csak lépésről lépésre lehet megmászni; egy szűk bejárat vezet Persepolishoz, a királyság fővárosához, amelyet Nagy Sándor lerombolt. Ezen kívül még a legtávolabb lévő határnál található az Antiochus által alapított Laodicea.⁴¹

116: Inde ad orientem Magi optinent Phrasargida castellum, in quo Cyri sepulchrum; est et horum Ecbatana oppidum, translatum ab Dario rege ad montes. inter Parthos et Arianos excurrunt Paraetaceni. his gentibus et Euphrate inferiora regna cluduntur. reliqua dicemus a Mesopotamia, excepto mucrone eius Arabumque populis in priore dictis volumine.

116. Innen kelet felé fekszik a magusok⁴² birtokában lévő Phrasargis erőd, ahol Cyrus sírja található; a magusokhoz tartozik az Ecbatana⁴³ nevű város, amelyet Darius király

³⁰ Lásd Plin. *Nat.* 6, 19.

³¹ Lásd Plin. *Nat.* 6, 16, 41. *Persicum mare* – a mai Perzsa-öböl.

³² Lásd Plin. *Nat.* 6, 39.

³³ Lásd Plin. *Nat.* 6, 16, 41.

³⁴ Lásd Plin. *Nat.* 6, 132.

³⁵ Lásd Plin. *Nat.* 6, 99.

³⁶ Lásd Plin. *Nat.* 6, 16, 41.

³⁷ Lásd Plin. *Nat.* 6, 25.

³⁸ Lásd Plin. *Nat.* 6, 9.

³⁹ Lásd Plin. *Nat.* 6, 41.

⁴⁰ Nagy Lépcső

⁴¹ Város Mediában. Lásd: Str. 11, 13, 6. C 524; St. Byz.

⁴² Vö. Hdt. 1, 140.

⁴³ Lásd Plin. *Nat.* 6, 42.

a hegyekhez helyeztetett át. A parthusok és az arianusok⁴⁴ között húzódik a paraetacenusok⁴⁵ területe. Ezen népek és az Euphrates zárják körül az alsó királyságokat. Most Mesopotamiáról fogunk beszélni, kivéve a területük szélét és az arabok népeit, amelyekről korábbi kötetünkben már beszéltünk.⁴⁶

6, 30, 117: Mesopotamia tota Assyriorum fuit, vicatim dispersa praeter Babylona et Ninum. Macedones eam in urbes congregavere propter ubertatem soli. oppida praeter iam dicta habet Seleuciam, Laodiceam, Artemitam; item in Arabum gente qui Orroei vocantur et Mardani Antiochiam, quae a praefecto Mesopotamiae Nicanore condita Arabis vocatur.

6, 30, 117: Egykor egész Mesopotamia⁴⁷ az asszíroké volt, a lakosság falvakban szétszóródva élt Babylon és Ninus⁴⁸ kivételével. A makedónok viszont a városokba gyűjtötték a népességet a föld termékenysége miatt. A már említetteken kívül városaik még: Seleucia,⁴⁹ Laodicea,⁵⁰ Artemita,⁵¹ az arabok népénél az orroeusoknak nevezettek és a mardanusok⁵² Antiochia városát – amelyet Mesopotamia *praefectura*, Nicanor alapított – Arabisnak nevezik.

118: Iunguntur his Arabes introrsus Eldamari, supra quos ad Pallacontam flumen Bura oppidum, Salmani et Masei Arabes; Gordyaeis vero iuncti Azoni, per quos Zerbis fluvius in Tigrim cadit, Azonis Silices montani et Orontes, quorum ad occidentem oppidum Gaugamela, item Suae in rupibus. supra Silicas Sitrae, per quos Lycus ex Armenia fertur; ab Sitris ad hibernum exortum Azochis oppidum, mox in campestribus oppida Diospege, Polytelia, Stratonicea, Anthemus.

118: Ezekkel szomszédosak a belső területeken az eldamarusok arab törzsei,⁵³ ezeken túl a Pallaconta⁵⁴ folyónál található Bura⁵⁵ városa és a salmanus, valamint a maseus arab törzsek.⁵⁶ A gordyaeusokkal szomszédosak az azonusok,⁵⁷ területükön folyik keresztül a Zerbis,⁵⁸ a Tigris egyik mellékfolyója, az azonusokkal szomszédosak a silices és az oron-

⁴⁴ Lásd Plin. *Nat.* 6, 93.

⁴⁵ Vö. Hdt. 1, 101.

⁴⁶ Lásd Plin. *Nat.* 5, 86.

⁴⁷ Lásd Plin. *Nat.* 6, 25.

⁴⁸ Ninive.

⁴⁹ Nagy város a Tigrisnél.

⁵⁰ Csak itt említett város Mesopotamiában.

⁵¹ Lásd Str. 16, 1, 16. C 743; Ptol. 6, 1, 6.

⁵² Csak itt említett arab törzsek.

⁵³ Csak itt említett arab törzs.

⁵⁴ Az Euphrates szabályozásához létesített csatorna Mesopotamiában; Nagy Sándor is bejárta, lásd: Arr. *Anab.* 7, 21; App. *Emphyl.* 2, 644 – Pallakottas.

⁵⁵ Csak itt előforduló város.

⁵⁶ Csak itt említett törzsek.

⁵⁷ Csak itt előforduló törzsnév.

⁵⁸ Csak itt említett mellékfolyó.

tes hegyi törzsek.⁵⁹ Tőlük nyugatra van Gaugamela⁶⁰ városa és Suae⁶¹ egy sziklaszirten. A silices törzsen túl vannak a sitrák,⁶² akiknek területén állítólag keresztülfolyik az Armeniában eredő Lycus;⁶³ a sitrák területének délkeleti részén van Azochis⁶⁴ városa, majd a sík vidéken található Diospege,⁶⁵ Polytelia, Stratonicea⁶⁶ és Anthemus⁶⁷ városok.

119: In vicinia Euphratis Nicephorion, quod diximus, Alexander iussit condi propter loci opportunitatem. dicta est et in Zeugmate Apamea, ex qua orientem petentes excipit oppidum Caphrena munitum, quondam stadiorum LXX amplitudine et satraparum regia appellatum, quo tributa conferebantur, nunc in arcem redactum.

119: Az Euphrates szomszédságában van a fentebb már említett Nicephorion,⁶⁸ melyet Nagy Sándor alapított a vidék kedvező fekvése miatt. Már említettük a Zeugmánál⁶⁹ található Apameát⁷⁰ is, amelytől kelet felé van Caphrena⁷¹ megerősített városa, amelynek kiterjedése régebben 70 *stadium*⁷² volt, s amelyet a satrapák székhelyének neveztek, ahová az adókat hordták, de ez most már csak egy erőd.

120: Durant, ut fuere, Thebata et, ductu Pompei Magni terminus Romani imperi, Oruros, a Zeugmate L.CC. sunt qui tradunt Euphraten Gobaris praefecti opere diductum esse ubi diximus findi, ne praecipiti cursu Babylona infestaret, ab Assyriis vero universis appellatum Narmalchan, quod significat regium flumen. qua derivatur, oppidum fuit Agranis e maximis, quod diruere Persae.

120: Még áll – olyan állapotban, mint régen – Thebata és Oruros,⁷³ utóbbi Pompeius Magnus vezetése alatt a Római Birodalom határát jelentette, 150 mérföldnyire⁷⁴ Zeug-

⁵⁹ Csak itt előforduló törzsek.

⁶⁰ Város Assyriában, Kr. e. 331-ben Nagy Sándor a közelében győzte le III. Dareus perzsa királyt.

⁶¹ Csak itt megemlített város.

⁶² Csak itt előforduló törzs neve.

⁶³ A Tigris keleti mellékfolyója. Vö. Str. 16, 1, 3. C 737.

⁶⁴ Csak itt említett város Észak-Assyriában.

⁶⁵ Csak itt megnevezett város. Görögül szó szerint: „Zeus forrása”.

⁶⁶ Polytelia, Stratonicea – csak itt előforduló városnevek.

⁶⁷ A város neve Anthemusia és Anthemusias alakban gyakrabban előfordul, pl. Plin. *Nat.* 5, 86; egykor Charax Sidu-nak nevezték; ma Sürüç.

⁶⁸ Plinius és *Isidorus Characenus* szerint (FGrHist 781 F 2,1) Nagy Sándor által alapított város, de valószínűbb, hogy az utóda, I. Seleucus Nicator (App. *Syriake* 57, 298) alapította az I. Antigonus feletti győzelme (gö. níké) után elnevezve; a Balkh Eufratesba való torkolatánál található; ma Ar-Raqqa.

⁶⁹ Apameiával szemben, az Euphrates jobb partján fekvő város. A két helységet híd kapcsolja össze (gö. zeugma), vö. Plin. *Nat.* 34, 150; ma Belkis Bireciknél.

⁷⁰ I. Seleucus Nicator által alapított jelentős város az Euphrates bal partján.

⁷¹ Csak itt megemlített város.

⁷² 13 km.

⁷³ Csak itt megnevezett, nem azonosított helységek.

⁷⁴ Brodersen 50 200 *stadium*ként (9287 km) értelmezi a számadatot, ez irreálisnak tűnik. Rackham mérföldként értelmezi (CCL), megadja Mueller változatát is: L.CC. Lásd: Pliny: *Natural History in Ten Volumes with an English Translation II.* libri III–VIII. Ed. Rackham. London, Cambridge 1942, 428. Véleményem szerint a 150, esetleg a 250 mérföld az elfogadható adat.

mától. Néhány író feljegyezte, hogy Gobares helytartó – amint elmondtuk – több ágra vágta az Euphratest,⁷⁵ hogy megakadályozza az erőteljes áradást, nehogy Babylont⁷⁶ fenyegetse. Az összes asszírnál a folyó neve Narmalchas,⁷⁷ ami királyi folyót jelent. Ott, ahol az Euphrates szétválik, valaha volt egy igen hatalmas város, Agranis,⁷⁸ amelyet a perzsák romboltak le.

121: Babylon, Chaldaicarum gentium caput, diu summam claritatem inter urbes obtinuit toto orbe, propter quod reliqua pars Mesopotamiae Assyriaeque Babylonia appellata est, LX p. amplexa II muris ducenos pedes altis, quinquagenos latis, in singulos pedes ternis digitis mensura ampliore quam nostra, interfluo Euphrate, mirabili opere utroque. durat adhuc ibi Iovis Beli templum; inventor hic fuit sideralis scientiae.

121: Babylon, a chaldeus⁷⁹ népek fővárosa, sokáig az egész világ legragyogóbb városa volt, s ezért Mesopotamia és Assyria többi részét is Babyloniának nevezték el. A városnak két, 60 mérföld⁸⁰ területű fala van;⁸¹ mindkét fal 200 láb magas és 50 láb széles volt; egy-egy láb 3–3 ujjal hosszabb, mint a mi mértékünk. Babylont az Euphrates szeli át, mindkét partvonalán csodálatos védőgáttal. Még ma is áll itt Iuppiter Belus⁸² temploma, aki a csillagászati tudomány megalapítója volt.

122: Cetero ad solitudinem rediit exhausta vicinitate Seleucia, ob id conditae a Nicatore intra XL lapidem in confluence Euphratis fossa perducti atque Tigris. quae tamen Babylonia cognominatur, libera hodie ac sui iuris Macedonumque moris. ferunt ei plebis urbanae DC esse, sitam vero moenium aquilae pendentis alas, agrum totius orientis fertilissimum. invicem ad hanc exhauriendam Ctesiphontem iuxta tertium ab ea lapidem in Chalonitide condidere Parthi, quod nunc caput est regnorum, et postquam nihil proficiebatur, nuper Vologesus rex aliud oppidum Vologesocertam in vicino condidit.

122: Egyébként ott minden pusztasággá vált, tekintettel arra, hogy elnéptelenedett Seleucia⁸³ közelsége miatt, melyet éppen ezért alapított Nicator nem egészen 40 mérföldnyire a csatornázott Euphrates és a Tigris összefolyásánál. Ezt, bár ma már egy szabad és független város, mely megőrizte a makedón életmódot, mégis Seleucia Babyloniának

⁷⁵ Csak itt említett név és tény. *Diximus*. Plin. *Nat.* 5, 89.

⁷⁶ Lásd Plin. *Nat.* 6, 109.

⁷⁷ Arabul: királyi folyó.

⁷⁸ Csak itt előforduló város az Euphrates partján.

⁷⁹ Arámi szemita törzsek

⁸⁰ 88 ¾ km.

⁸¹ Az ókorban a világ hét csodái közé sorolták Babylon falait. Herodotus a számadatokat „királyi könyvekben” adja meg (I, 178). Plinius valószínűleg félreértés folytán a könyvek helyett (1 könyvek = 1 ½ láb) láb mértékegységet jelöl meg.

⁸² Babylon Baaljának nagy templomát megemlíti már Herodotus is (I, 181).

⁸³ I. Seleucus Nicator által Kr. e. 300 körül székhelyként alapított város a Tigris jobb partján. Bár rövidesen az újonnan, Orontesnél alapított Antiochia átvette ezt a funkciót, Seleucia kedvező elhelyezkedése – mivel a Belső-Ázsia-i karavánkereskedelem átrakodó helyén feküdt – a város hosszantartó virágzásához vezetett. Plinius Seleucia Magna (*Nat.* 6, 43) és Seleucia Babylonia (*Nat.* 6, 129; 212) néven említi. 166-ban a Lucius Verus vezette parthus hadjáratban lerombolták; ma Tell Umar.

nevezik. Azt mondják, hogy a városnak 600 000 fős lakossága van, és azt is, hogy a falak elhelyezkedése hasonlít egy kiterjesztett szárnyú sas alakjához, és hogy annak a területnek a földje a legtermékenyebb az egész Keleten. Ennek a városnak a kiürítésére viszont a parthusok megalapították Ctesiphont Chalonitis⁸⁴ területén körülbelül három mérföldre⁸⁵ Seleuciától, s most ez a parthus királyság fővárosa. De mivel az alapítás után nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, Vologesus⁸⁶ király nemrég egy másik várost alapított a szomszédságában, Vologesocertát.⁸⁷

123: Sunt etiamnum in Mesopotamia oppida Hipparenum, Chaldaeorum doctrina et hoc, sicut Babylon, iuxta fluvium [Narragam] qui cadit in Narragam, unde civitati nomen. muros Hipparenorum Persae diruere. Orcheni quoque, tertia Chaldaeorum doctrina, in eodem situ locantur ad meridiem versi. ab his Notitae et Orothophanitae et Gnesiochartae.

123: Ezeken kívül még a következő városok vannak Mesopotamiában: Hipparenum, a chaldeusok tudományosságának egyik központja, Babylonhoz hasonlóan egy folyó mellett helyezkedik el, amely a Narragasba⁸⁸ ömlik, amiről a város a nevét kapta. A hipparenusok falait a perzsák rombolták le. Orcheni, a chaldeusok harmadik tudományos központja, szintén ugyanolyan tájékon, dél felé helyezkedik el. A következők Notitae, Orothophanitae és Gnesiochartae.

124: Euphrate navigari Babylonem e Persico mari CCCCXII p. tradunt Nearchus et Onesicritus; qui vero postea scripsere, ad Seleuciam CCCCXL; Iuba a Babylone Characen CLXXV·D. fluere aliqui ultra Babylona continuo alveo, prius quam distrahitur ad rigua, LXXXVII, universo autem cursu [XII] p. inconstantiam mensurae diversitas auctorum facit, cum Persae quoque schoenos et parasangas alii alia mensura determinent.

124: Nearchus⁸⁹ és Onesicritus⁹⁰ azt mondja, hogy az Euphrates folyón hajózva a Perzsátengertől⁹¹ Babylonig a távolság 412 mérföld,⁹² de a későbbi írók szerint Seleuciáig 440 mérföld.⁹³ Iuba⁹⁴ szerint Charax Babylontól 175,5 mérföldre⁹⁵ van. Néhányan azt mondják, hogy az Euphrates egy mederben folyik Babylon felett 87 mérföld⁹⁶ hosszan, mielőtt

⁸⁴ Assyria D-Ny-i területén fekvő terület a Zagros-hegységnél; vö. Str. 16, 1, 1. C 736.

⁸⁵ 4 ½ km.

⁸⁶ I. Vologesus parthus király (51–80).

⁸⁷ Vö. Ptol. 5, 19, 6; St. Byz.

⁸⁸ Csak itt említett folyó.

⁸⁹ FGrHist 133 F 1 = Arr. *Ind.* 41, 8.

⁹⁰ FGrHist 134 F 30.

⁹¹ Perzsa-öböl.

⁹² 609 ¾ km.

⁹³ 651 ¼ km.

⁹⁴ FGrHist 275 F 29.

⁹⁵ 259 ¾ km.

⁹⁶ 128 ¾ km.

elterelik öntözőcsatornába, s így a teljes folyása 1200 mérföld⁹⁷ hosszú. A méretbeli következetlenség a sokféle szerzőnek köszönhető, mivel az egyes perzsa szerzőknél eltér a *schoenus*⁹⁸ és a *parasanga*⁹⁹ hossza.

125: ubi desiit alveo munire, ad confinium Characis accedente tractu, statim infestant Attali latrones, Arabum gens, ultra quos Scenitae, ambitu vero Euphratis Nomades Arabiae usque ad deserta Syriae, unde in meridiem flecti eum diximus, solitudines Palmyrenas relinquentem.

125: Ahol megszűnik a meder nyújtotta természetes védelem, vagyis amikor a folyó közelít Charax határához, azonnal megkezdik az attalusok¹⁰⁰ a fosztogatást. Az attalusok egy arab útonálló törzs, akik a scenitákon¹⁰¹ túl laknak. De az Euphrates kanyargó szakaszát Arábia nomádjai foglalják el egészen Syria sivatagáig, ahol – ahogy állítottuk – a folyó egy kanyart tesz dél felé, elhagyva Palmyra lakatlan területeit.

126: Seleucia abest a capite Mesopotamiae Euphrate navigantibus |XI|·XXV p., a mari Rubro, si Tigri navigetur, CCCXX, a Zeugmate DCCXXIII, Zeugma ab Seleucia Syriae ad nostrum litus CLXXV. haec est ibi latitudo terrarum inter duo maria, Parthici vero regni DCCCCXLIII.

126: Seleucia¹⁰² 1125 mérföld¹⁰³ távolságra van Mesopotamia fővárosától az Euphratesen hajózva, a Vörös-tengertől, ha a Tigrisen hajózunk, 320 mérföld,¹⁰⁴ Zeugmától pedig 724 mérföld¹⁰⁵ a távolság. Zeugma 175 mérföldnyire található a Földközi-tenger partján¹⁰⁶ található syriai Seleuciától. Ez tehát itt az országok szélessége a két tenger között, a parthus birodalom kiterjedése pedig 944 mérföld.¹⁰⁷

6, 31, 127: Est etiamnum oppidum Mesopotamiae in ripa Tigris circa confluentes, quod vocant Digbam. sed et de Tigri ipso dixisse conveniat. Oritur in regione armeniae Maioris, fonte conspicuo in planitie. loco nomen Elegosine est; ipsi qua tardior fluit Diglito; unde concitatur, a celeritate Tigris incipit vocari: ita appellant Medi sagittam. influit in

⁹⁷ 1776 km.

⁹⁸ A *schoenus* eredetileg perzsa hosszmérték, nem állandó számot jelöl. 3 ¼ és 3 ½ mérföld között változik az értéke, ez 5,2 km-től 5,6 km-ig terjedhet. Megfelel egy karaván egy órai útjának. Strabo szerint 1 *schoenus* 30 vagy 40 *stadium*, de van, ahol még többet jelöl (Str. 17, 1, 24. C 804). Brodersen szerint 1 *schoenus* kb. 60 *stadium*ot jelöl (további magyarázat nélkül).

⁹⁹ A *parasanga* ősi perzsa hosszmérték. Egyiptomban és a Közel-Keleten is használták. 5,5 és 6,5 kilométer közötti távolságot jelölhetett. Strabón azt írja, hogy a *parasanga* 30, 40, vagy mások szerint 60 mérföldet jelöl (Str. 11, 11, 5. C 518). Brodersen szerint 1 *parasanga* kb. 30 *stadium*ot jelöl (további magyarázat nélkül).

¹⁰⁰ Csak itt említett törzs.

¹⁰¹ A sátrakban lakó, vagyis a nomád arab törzsek gyűjtőneve.

¹⁰² Seleucia Pieria. Lásd: Plin. *Nat.* 5, 79; ma Samandağ.

¹⁰³ 1665 km.

¹⁰⁴ 473 ½ km.

¹⁰⁵ 1071 ½ km.

¹⁰⁶ Pliniusnál: *ad nostrum litus*.

¹⁰⁷ 1397 km.

lacum Aretissam, omnia inlata pondera sustinentem et nitrum nebulis exhalantem. unum genus ei piscium est, idque transcurrentis non miscetur alveo, sicut neque e Tigri pisces in lacum transnatant.

127: Van egy Digba¹⁰⁸ nevű mesopotamiai város is a Tigris partján, az Euphratesszel való összefolyásához közel. De illene magáról a Tigrisről is beszélni. A Tigris Armenia Maior területén ered, a forrása tisztán látható, mivel sík területen van. A hely neve Elegosine,¹⁰⁹ magának a folyónak a viszonylag lassú folyású szakasza a Diglito,¹¹⁰ de onnan, ahonnan már gyorsabban folyik, a gyorsasága miatt Tigrisnek hívják: így nevezik a médek a nyilat. A folyó az Aretissa-tóba¹¹¹ ömlik, ez minden beledobott nehéz dolgot fenn tart és salétromos gőzt¹¹² bocsát ki. A tónak egyetlen halfaja van, amely sosem úszik be a Tigris folyásába, amint az átfolyik a tavon, s éppígy a folyó halai sem úsznak ki az áramlatból a tó vizébe.

128: Fertur autem et cursu et colore dissimilis transvectusque occurrente Tauro monte in specum mergitur subterque lapsus a latere altero eius erumpit. locus vocatur Zoaranda; eundem esse manifestum, quod demersa perfert. alterum deinde transit lacum, qui Thospites appellatur, rursusque in cuniculos mergitur, post XXII p. circa Nymphaeum redditur. tam vicinum Arsaniae fluere eum in regione Arrhene Claudius Caesar auctor est, ut, cum intumuere, confluant nec tamen misceantur leviorque Arsania innatet MMM ferme spatio, mox divisus in Euphraten mergatur.

128: Azt mondják, a folyó más mederben és más színnel folyik tovább. Miután keresztezte a tavat, a Taurus-hegység következik, a folyó leereszkedik egy barlangba a föld alá, és a hegy másik oldalán újra előtör. A hely neve, ahol újra felbukkan a folyó, Zoaranda.¹¹³ Bizonyos, hogy ugyanaz a folyó bukkan fel, mivel a beledobott dolgokat kereszthozza magával az alagúton. Azután keresztez egy második tavat, a Thospitest,¹¹⁴ majd újra földalatti járatokba merül, és 22 mérfölddel¹¹⁵ távolabb felbukkan Nymphaeum¹¹⁶ mellett. Claudius császár szerint¹¹⁷ az Arrhene területén levő Tigris-szakasz olyan közel van az Arsania-folyóhoz,¹¹⁸ hogy áradás idején együtt folynak, bár anélkül, hogy vizük összekeveredne. A könnyebb súlyú Arsania közel négy mérföld¹¹⁹ távol-

¹⁰⁸ Vö. Ptol. 5, 20, 4.

¹⁰⁹ A Tigris csak itt megnevezett forráshelye.

¹¹⁰ A Tigris csak itt előforduló régi neve.

¹¹¹ Armenia nagy tava; vö. Plin. *Nat.* 2, 226; Str. 11, 14, 8. C 529; Plut. *de fluviis* 24; Ptol. 5, 13, 13; ma valószínűleg a Van-tó ÉK-i folytatása.

¹¹² Vö. Plin. *Nat.* 2, 226.

¹¹³ Csak itt említett hely.

¹¹⁴ Armenia nagy tava, lásd Str. 11, 14, 8. (a Plin. *Nat.* 6, 127-nél megnevezett Aretissa-tóval azonosított); Dionysios Periegetes 988; Ptol. 5, 12, 2.

¹¹⁵ 32 ½ km.

¹¹⁶ Csak itt előforduló hely.

¹¹⁷ Frg. 7 Peter (HRR II 94).

¹¹⁸ Az Euphrates keleti mellékfolyója; vö. Plin. *Nat.* 5, 84; ma Murat.

¹¹⁹ 6 km.

ságban végigömlik a Tigris felszínén, és miután a két folyó különvállik, az Arsánias beleömlik az Euphratesbe.

129: Tigris autem, ex Armenia acceptis fluminibus claris Parthenia ac Nicephorione, Arabas Orroeos Adiabenosque disternens et quam diximus Mesopotamiam faciens, lustratis montibus Gordyaeorum circa Apameam Mesenes oppidum, citra Seleuciam Babyloniam CXXV p. divisus in alveos duos, altero meridiem ac Seleuciam petit Mesenen perfundens, altero ad septentrionem flexus eiusdem gentis tergo campos Cauchas secut. ubi remeare aquae, Pasitigris appellatur,

129: A Tigris azonban, miután mellékfolyóként befogadja Armenia két jelentős folyóját, a Parthenias és a Nicephoriont,¹²⁰ határvonalat alakít ki az orroeosok¹²¹ és adiabenusok arab törzsei között, és létrehozza az általunk már ismertetett Mesopotamia területét. Miután a Tigris a gordyaeusok¹²² hegyei mellett elfolyik, két ágra oszlik Apamea,¹²³ Mesene egyik városa vidékén, 125 mérföldre¹²⁴ Seleucia Babyloniától,¹²⁵ ahonnan az egyik délnek folyik Seleucia felé, Mesenén át, míg a másik ág északra kanyarodik, és ennek a törzsnek a túlsó részén a Cauchae földeket¹²⁶ kettévágja. Ahol a vizek ismét egyesülnek, a folyót Pasitigrisnek¹²⁷ nevezik.

130: postea recipit ex Media Choaspen atque, ut diximus, inter Seleuciam et Ctesiphontem vectus in lacus Chaldaicos se fundit eosque LXII p. amplitudine implet; mox vasto alveo profusus dextra Characis oppidi infertur mari Persico X p. ore. inter duorum amnium ostia XXV p. fuere, ut alii tradunt, VII, utroque navigabili. sed longo tempore Euphraten praecusere Orcheni et accolae agros gigantes, nec nisi per Tigrim deferuntur in mare.

130: Később befogadja a Mediából érkező Choaspest¹²⁸ és – ahogy mondtuk – miután átfolyik Seleucia és Ctesiphon között, beleömlik a chaldaiai tavakba,¹²⁹ így azokat 62 mérföld¹³⁰ szélességűre tölti fel. Azután széles mederben folyik tova a tavakból és Charax városától jobbra egy 10 mérföld széles torkolattal ömlik a Perzsa-tengerbe.¹³¹ A két

¹²⁰ Parthenias és a Nicephorion – a Tigris nem pontosan azonosított mellékfolyói; utóbbihoz lásd Tac. *Ann.* 15, 14.

¹²¹ Lásd Plin. *Nat.* 6, 117.

¹²² Lásd Plin. *Nat.* 6, 118.

¹²³ I. Antiochus Soter által alapított, és az ő anyjáról (Apame) elnevezett város a Tigris partján, Mesene területén; vö. Ptol. 5, 18, 9.

¹²⁴ 185 km.

¹²⁵ Lásd Plin. *Nat.* 6, 122.

¹²⁶ Csak itt megnevezett hely.

¹²⁷ A Tigris Susa utáni szakaszának ehhez az elnevezéséhez lásd Plin. *Nat.* 6, 100; vö. Str. 15, 3, 4. C 729.

¹²⁸ A Tigris Mediából eredő mellékfolyója; vö. Str. 15, 3, 4. C 728; ma Kerhah.

¹²⁹ Tavak a Tigris torkolatvidékén; lásd (a név említése nélkül) Str. 15, 3, 4. C 728–729.

¹³⁰ Brodersen itt 70 mérföldet ad meg a fordításában (LXII p. feloldásánál), valószínűleg tévedésből.

¹³¹ Ma Perzsa-öböl.

folyó torkolata között 25 mérföld¹³² volt a távolság, mások szerint 7 mérföld,¹³³ és mindkettő hajózható volt. De az orchenusok és az Euphrates menti lakosok már régóta gáttal elrekesztették, hogy a földjeiket öntözzék, és így most egyedül a Tigrisen keresztül ömlik a tengerbe.

131: Proxima Tigri regio Parapotamia appellatur. in ea dictum est de Mesene; oppidum eius Dabitha. cui iungitur Chalonitis cum Ctesiphonte, non palmetis modo, verum et olea pomisque arbusta. ad eam pervenit Zagrus mons, ex Armenia inter Medos Adiabenosque veniens supra Paraetacenen et Persida. Chalonitis abest a Perside CCCLXXX p.; tantum a Caspio mari et a Syria abesse conpendio itineris aliqui tradunt.

131: A Tigrishez legközelebb fekvő vidéket Parapotamiának¹³⁴ hívják; itt található a már említett Mesene¹³⁵ is. Ennek városa Dabitha.¹³⁶ Ezzel határos Chalonitis¹³⁷ Ctesiphonnal,¹³⁸ utóbbinak nemcsak pálma-, hanem olaj- és gyümölcsfaültetvényei is vannak. Odáig terjed a Zagrus-hegy,¹³⁹ amely Armeniából a médek és az adiabenusok között Paraetacene és Persis felett vonul. Chalonitis Persistől 380 mérföld¹⁴⁰ távolságra van, ugyanilyen messze van ez a Caspi-tengertől és Syriától a legrövidebb úton, ahogyan egyesek állítják.

132: Inter has gentes atque Mesenen Sittacene est, eadem Arbelitis et Palaestine dicta. oppidum eius Sittace Graecorum, ab ortu et Sabdata, ab occasu autem Antiochia inter duo flumina Tigrim et Tornadotum, item Apamea, cui nomen Antiochus matris suae inposuit; Tigri circumfunditur haec, dividitur Archoo.

132: Ezen népek és Mesene¹⁴¹ között van Sittacene, amelyet Arbelitisnek és Palaestinének is hívnak. Ennek a területnek a városa a görög Sittace,¹⁴² amely keleten fekszik, ugyanúgy, mint Sabdata,¹⁴³ nyugaton pedig a Tigris és a Tornadotus¹⁴⁴ folyók között található Antiochia;¹⁴⁵ arrafelé van még Apamea,¹⁴⁶ amelyet Antiochus az anyjáról nevezett el. Ezt a várost körülveszi a Tigris, illetve kettéválasztja az Archous.¹⁴⁷

¹³² 37 km.

¹³³ 10 ¼ km.

¹³⁴ Görögül a „folyónál” fekvő vidék; vö. Str. 16, 2, 11. C 753.

¹³⁵ Plin. Nat. 6, 129.

¹³⁶ Csak itt említett város; nem lokalizált.

¹³⁷ Plin. Nat. 6, 122.

¹³⁸ Plin. Nat. 6, 122.

¹³⁹ Hegység Nyugat-Iránban.

¹⁴⁰ 562 ½ km.

¹⁴¹ Plin. Nat. 6, 129.

¹⁴² Az antik geográfiában nagyon változóan lokalizált város a Tigristől keletre.

¹⁴³ Csak itt megnevezett város; nem azonosított.

¹⁴⁴ A Tigris csak itt említett mellékfolyója.

¹⁴⁵ Csak itt előforduló szeleukida alapítású város.

¹⁴⁶ Lásd Plin. Nat. 6, 129.

¹⁴⁷ Csak itt megemlített folyó.

133: Infra est Susiane, in qua vetus regia Persarum Susa, a Dario Hystaspis filio condita; abest ab Seleucia Babylonia CCCCL p., tantundem ab Ecbatanis Medorum per montem Carbantum. in septentrionali Tigris alveo oppidum est Barbitace; abest a Susis CXXXV p. ibi mortalium soli auri miro odio contrahunt id defodiuntque, ne cui sit in usu. Susianis ad orientem versus iunguntur Oxii latrones et Mizaeorum XL populi, liberae feritatis.

133: Alatta fekszik Susiane,¹⁴⁸ ahol Persis régi királyi székhelye, Susa¹⁴⁹ található, amit Darius,¹⁵⁰ Hystaspes fia alapított; ez a város Seleucia Babyloniától¹⁵¹ 450 mérföldre¹⁵² van, ugyanolyan messze fekszik a méd Ecbatanától¹⁵³ a Carbantus-hegyen¹⁵⁴ át. A Tigris északi ágánál fekszik Barbitace¹⁵⁵ városa, ez Susától 135 mérföldre¹⁵⁶ van. Itt élnek egyedül olyan emberek, akik csodálatra méltóan gyűlölik az aranyat,¹⁵⁷ és összegyűjtve elásák azt, nehogy más felhasználhassa. Susianéhez keleten csatlakoznak a rabló oxiusok és a mizaeusok¹⁵⁸ 40 szabad és vad törzse.

134: supra eos parent Parthis Mardi et Saitae ii qui praetenduntur supra Elymaida, quam Persidi in ora iunximus. Susa a Persico mari absunt CCL p. qua subiit ad eam classis Alexandri Pasitigri, vicus ad lacum Chaldaicum vocatur Aple, unde Susa navigatione LXII·D p. absunt. Susianis ab oriente proximi sunt Cossiae, supra Cossiaeos ad septentrionem Massabatene sub monte Cambalido, qui est Caucasi ramus, inde mollissimo transitu in Bactros.

134: Felettük a parthusoknak alávetve élnek a mardusok¹⁵⁹ és saiták,¹⁶⁰ akik az Elymais¹⁶¹ fölé terjeszkednek, amelyet Persis tengerparti részével szomszédosként említettünk. Susa 250 mérföldre¹⁶² található a Perzsa-öböltől. Amerre Nagy Sándor hajóhada felhajó-

¹⁴⁸ Lásd Plin. *Nat.* 6, 129.

¹⁴⁹ Lásd Plin. *Nat.* 100; Nagy Sándor Kr. e. 331-ben bevette.

¹⁵⁰ I. Dareus perzsa király (Kr. e. 522–486).

¹⁵¹ Lásd Plin. *Nat.* 6, 122.

¹⁵² 666 km.

¹⁵³ Lásd Plin. *Nat.* 6, 42.

¹⁵⁴ Csak itt említett hegy Susa és Ecbatana között; valószínűleg azonos a Plin. *Nat.* 5, 98-ban hivatkozott Oroandusszal, a mai Elvend-hegységgel.

¹⁵⁵ Csak itt említett város.

¹⁵⁶ 199 $\frac{3}{4}$ km.

¹⁵⁷ Plinius luxussal szembeni kritikáját lásd: Plin. *Nat.* 54; 88; Székely 2004 (1. jegyz.) 57–74; Székely 2008 (1. jegyz.) 117–121, további bibliográfiával.

¹⁵⁸ Csak itt előforduló nyugat-iráni törzsek.

¹⁵⁹ Lásd Plin. *Nat.* 6, 47.

¹⁶⁰ Csak itt megnevezett törzs.

¹⁶¹ Lásd Plin. *Nat.* 6, 11.

¹⁶² 370 km.

zott a Pasitigrisen,¹⁶³ van egy helység a Chaldaicus-tónál,¹⁶⁴ amelynek Aple¹⁶⁵ a neve, ahonnan Susa hajózva 62,5 mérföldnyire található. Susianától keletre a legközelebb a cossiaeusok¹⁶⁶ találhatók. Ezek felett északra van Massabatene¹⁶⁷ a Cambalidus-hegy¹⁶⁸ lábánál, amely a Caucasus egyik ága, innen igen kellemes út vezet Bactriába.

135: Susianen ab Elymaide disternat amnis Eulaeus, ortus in Medis modicoque spatio cuniculo conditus ac rursus exortus et per Massabatenen lapsus. circumit arcem Susorum ac Dianae templum augustissimum illis gentibus, et ipse in magna caerimonia, siquidem reges non ex alio bibunt et ob id in longinqua portant. recipit amnes Hedyphon praeter Asylum Persarum venientem, Adunam ex Susianis. oppidum iuxta eum Magoa, a Charace XV p.; quidam hoc in extrema Susiane ponunt solitudinibus proximum.

135: Susianét¹⁶⁹ Elymaistól¹⁷⁰ az Eulaeus folyó¹⁷¹ választja el, amely Mediában ered, és egy közepes szakaszon földalatti folyosóban elrejtve majd újra felbukkanva keresztülfolyik Massabaténén.¹⁷² Körülfolyja azután Susa várát és Dianának az azoknál a népeknél leginkább tisztelt szentélyét; a folyót is mélységes hódolattal tisztelik – a királyok nem is isznak más folyó vizéből, ezért szállítják a vizét messzi vidékekre. A következő folyók ömlenek bele: a Hedyphus, amely a perzsák Asylum városa közeléből folyik, és az Aduna,¹⁷³ a susaiak területéről. Ennek közelében van Magoa városa,¹⁷⁴ Charaxtól¹⁷⁵ 15 mérföldre.¹⁷⁶ Egyesek azonban Susia legszélére, a pusztaságok közvetlen közelébe helyezik (Magoa városát).

136: Infra Eulaeum Elymais est in ora iuncta Persidi, a flumine Orati ad Characem CCXL p. oppida eius Seleucia et Sostrate, adposita monti Chasiro. oram, quae praeiacet, minorum Syrtium vice diximus inaccessam caeno, plurimum limi deferentibus Brixia et Ortacia amnibus, madente et ipsa Elymaide in tantum, ut nullus sit nisi circuitu eius ad Persidem aditus. infestatur et serpentinibus, quos flumina deportant. pars eius maxime

¹⁶³ Lásd Plin. *Nat.* 6, 129.

¹⁶⁴ Lásd Plin. *Nat.* 6, 130.

¹⁶⁵ Csak itt említett helység; Plinius adata a helyzetét illetően pontosan megfelel Aginis fekvésével (Arr. *Ind.* 42, 4 – susianei falu megnevezés nélkül, Str. 15, 3, 5, Nearchustól vették az adatot), így valószínűleg ugyanarról a helységről beszélnek.

¹⁶⁶ Vö. Str. 11, 13, 6. C 524; Arr. *Ind.* 40, 6.

¹⁶⁷ Mediához vagy Elymaishoz tartozó terület; vö. Str. 11, 13, 6. C 524; 16, 1, 18. C 745; Ptol. 6, 4, 3.

¹⁶⁸ A Caucasus csak itt megnevezett előhegye; valószínűleg azonos a Plin. *Nat.* 5, 98-nál említett Cambades-heggyel.

¹⁶⁹ Lásd Plin. *Nat.* 6, 99.

¹⁷⁰ Lásd Plin. *Nat.* 6, 111.

¹⁷¹ Lásd Plin. *Nat.* 6, 100.

¹⁷² Lásd Plin. *Nat.* 6, 134.

¹⁷³ Az Eulaeus csak itt megemlített mellékfolyói.

¹⁷⁴ Csak itt előforduló város.

¹⁷⁵ Lásd Plin. *Nat.* 6, 138.

¹⁷⁶ 22 ¼ km.

in via Characene vocatur ab oppido Arabiae claudente regna ea, de quo dicemus exposita prius M. Agrippae sententia.

136: Az Eulaeus¹⁷⁷ alatt Elymais¹⁷⁸ van, a tengerparton Persisszel határos, az Oratis folyótól¹⁷⁹ Charaxig¹⁸⁰ 240 mérföld.¹⁸¹ Városai Seleucia¹⁸² és Sostrate,¹⁸³ amely a Chasirus-hegynél¹⁸⁴ fekszik. A tengerpart, amely előtte elterül – amint mondtuk – éppen úgy, mint a kisebbik Syrtisek,¹⁸⁵ hozzáférhetetlen az iszap miatt, amit a Brixia¹⁸⁶ és Ortacia¹⁸⁷ folyók bőségesen hoznak le, és általában maga az Elymais olyan mocsaras, hogy csak ennek (a vidéknek) a megkerülésével lehet Persisbe eljutni. Veszélyes ez a terület a kígyók miatt is, amelyeket a folyók hoznak magukkal. Annak legjárhatatlanabb részét Characenének¹⁸⁸ hívják, a város után, amely Arábia királyságait elzárja, és amelyről beszélni fogunk, miután előbb M. Agrippa¹⁸⁹ véleményét ismertetjük.

137: Namque is Mediam et Parthiam et Persidem ab oriente Indo, ab occidente Tigri, a septentrione Tauro Caucasio, a meridie Rubro mari terminatas patere in longitudinem [XIII]·XX p., in latitudinem DCCCXL prodidit, praeterea per se Mesopotamiam, ab oriente Tigri, ab occasu Euphrate, a septentrione Tauro, a meridie mari Persico inclusam. longitudine DCCC p., latitudine CCCLX.

137: Ő ugyanis úgy adja meg, hogy Médiát, Parthiát és Persist keleten az Indus, nyugaton a Tigris, északon a kaukázusi Tauros, délen pedig a Vörös-tenger határolja; kiterjedésük: hosszúságuk 1320 mérföld, szélességük 840. Ezen kívül terül el Mesopotamia, amit keleten a Tigris, nyugaton az Eufrates, északon a Taurus, délen a Perzsa-tenger határol. Hosszúsága 800 mérföld, szélessége 360.

138: Charax, oppidum Persici sinus intimum, a quo Arabia Eudaemon cognominata excurrit, habitat in colle manu facto inter confluentes dextra Tigrim, laeva Eulaeum, II p. laxitate. conditum est primum ab Alexandro Magno, colonis ex urbe regia Durine, quae tum interiit, deductis, militum inutilibus ibi relictis; Alexandriam appellari iusserat pagumque Pellaeum a patria sua, quem proprie Macedonum fecerat.

¹⁷⁷ Lásd Plin. *Nat.* 6, 100.

¹⁷⁸ Lásd Plin. *Nat.* 6, 111.

¹⁷⁹ Lásd Plin. *Nat.* 6, 111.

¹⁸⁰ Lásd Plin. *Nat.* 6, 138.

¹⁸¹ 355 ¼ km.

¹⁸² Nagy város a Hedyphon-folyónál; vö. Str. 16, 1, 18. C 744; nem pontosan azonosított, talán a mai Abi Zard.

¹⁸³ A Plinius 12, 78-nál előforduló, nem biztosan lokalizált város a Pasitigris túlsó oldalán.

¹⁸⁴ Csak itt megnevezett hegy Elymaisban.

¹⁸⁵ A Földközi-tenger öble Afrika partján; ma Gabesi-öböl. A „nagyobb Syrtisek”-et Plinius a *Nat.* 6, 194 alatt nevezi meg.

¹⁸⁶ Tengerparti folyó Persisben; vö. Arr. *Ind.* 39, 7; Ptol. 6, 4, 2; Amm. Marc. 23, 6, 41.

¹⁸⁷ Tengerparti folyó Elymaisban; valószínűleg a mai Ras al-Tulub.

¹⁸⁸ Lásd Plin. *Nat.* 6, 138.

¹⁸⁹ Frg. 33 Riese = Frg. 30–31 Klotz; vö. *Demensuratio Provinciarum* 22–23; *Divisio Orbis Terrarum* 2–3.

138: Charax¹⁹⁰ a Perzsa-öböl legbelső részén található város, ahol Arabia Eudaemon¹⁹¹ kezdődik; itt emberkéz által alkotott dombon laknak jobbról a Tigris és balról az Eulaeus¹⁹² összefolyása között, aminek a kiterjedése 2 mérföld.¹⁹³ Ezt elsőként Nagy Sándor alapította, ahová a telepeseket a királyi városból, Durinéből¹⁹⁴ hozták, amely akkor pusztult el, és a már hasznavehetetlen katonákat ott hátrahagyta. Megparancsolta, hogy Alexandriának nevezzék el, és a területet saját szülővárosa után Pellaeusnak;¹⁹⁵ ezt a makedónok különleges tulajdonává tette.

139: Flumina id oppidum expugnare; postea restituit Antiochus quintus regum et suo nomine appellavit, iterumque infestatum Spaosines Sagdodonaci filius, rex finitimorum Arabum, quem Iuba satrapen Antiochi fuisse falso tradit, oppositis molibus restituit nomenque suum dedit, emunito situ iuxta in longitudinem VI p., in latitudinem paulo minus. prius fuit a litore stadiis X – maritimum etiam Vipsania porticus habet –, Iuba vero prodente L p.;

139: A folyók szétrombolták ezt a várost; ezután Antiochus,¹⁹⁶ az ötödik király építette újjá és a saját nevére nevezte el.¹⁹⁷ Az újra lerombolt várost Spaosines,¹⁹⁸ Sagdodonacus fia, a szomszédos arabok királya, akit Iuba¹⁹⁹ tévesen Antiochus satrapájaként jelölt meg, gátakat emelve újjáépítette és a saját nevét adta neki.²⁰⁰ A területét pedig 6 mérföld²⁰¹ hosszan és alig kisebb szélességben erődített fallal vette körül. Egykor csak 10 *stadium*²⁰² volt a tengerparttól – a *Porticus Vipsania*²⁰³ is tengerparti városként jelöli –; Iuba szerint 50 mérföldre²⁰⁴ fekszik a tengertől;

140: nunc abesse a litore CXX legati Arabum nostrique negotiatores, qui inde venere, adfirmant. nec ulla in parte plus aut celerius profecere terrae fluminibus invectae. magis id mirum est, aestu longe ultra id accedente non reperiuntur.

¹⁹⁰ Alexandriának is nevezett város. Kr. e. 324-ben Nagy Sándor alapított; egy áradás szétrombolta, ezután Kr. e. 165-ben IV. Antiochus Epiphanes újra alapította; a mai Naisan mellett.

¹⁹¹ Latinul Arabia Felix; lásd ehhez Székely 2008 (1. jegyz.) 152.

¹⁹² Plin. *Nat.* 6, 100.

¹⁹³ 3 km.

¹⁹⁴ Csak itt megemlített város.

¹⁹⁵ Pella Macedóniában Nagy Sándor szülővárosa volt; a név Charax régiójában csak itt fordul elő.

¹⁹⁶ V. Antiochus Eupator szeleukida király (Kr. e. 164–162).

¹⁹⁷ Antiochia.

¹⁹⁸ Érmefeliratok alapján valószínűleg Hyspaosines, a csak itt említett Sagdodonacus (esetleg Sagdodonax) arab király fia, Characene királyságának alapítója, aki valószínűleg a szeleukida VII. Antiochus halála után függetlenítette magát; a Kr. e. 114–109 közötti parthusok elleni háborúban halt meg.

¹⁹⁹ FGrHist 275 F 1.

²⁰⁰ Spa(o)sinu Charax.

²⁰¹ 8 ¾ km.

²⁰² 1 ¾ km.

²⁰³ Lásd 4-es jegyzet.

²⁰⁴ 74 km.

140: azt, hogy jelenleg 120 mérföldre²⁰⁵ van a tengerparttól, az arab követek²⁰⁶ és az onnan jövő kereskedőink is megerősítik. A folyók által hordott föld sehol sem töltötte fel a torkolatot nagyobb mértékben vagy gyorsabban (mint itt). Még csodálatosabb, hogy ezt a földet sohase mosta el a jóval fölé nyúló áradás.

141: Hoc in loco genitum esse Isidorum, terrarum orbis situs recentissimum auctorem, quem ad commentanda omnia in orientem praemisit Divus Augustus ituro in Armeniam ad Parthicas Arabicasque res maiore filio, non me praeterit nec sum oblitus sui quemque situs diligentissimum auctorem visum nobis introitu operis: in hac tamen parte arma Romana sequi placet nobis Iubamque regem, ad eundem Gaium Caesarem scriptis voluminibus de eadem expeditione Arabica.

141: Ezen a helyen született Isidorus²⁰⁷ is, a földkerekség földrajzának legújabb írója, akit Divus Augustus Keletre előre küldött, hogy mindenről tudakozódjon, amikor az idősebb fia²⁰⁸ Armeniába készült vonulni a parthiai és az arab ügyek rendezése végett. Nem kerüli el a figyelmemet, és nem felejttem el, hogy a (jelen mű) bevezetőjéből²⁰⁹ úgy tűnik, hogy mindenki a saját hazájáról a leggondosabb szerző. Ebben a részben azonban mégis inkább a római sereget és Iuba²¹⁰ királyt kívánom követni az ugyanezen Gaius Caesarhoz ugyanazon arab hadjáratról írt kötetekben.

Summary

Pliny writes in the 6th book of *Naturalis historia* (Natural History) about the Parthian Empire, Mesopotamia, about the lands, seas, cities, ports and mountains, the distances between them and about the people that lived or had lived there. He describes in detail the Tigris and the Euphrates Rivers as well. The paper contains the translation of this section (Plin. Nat. 6, 29, 112–141) with introduction and notes. Pliny lists the authors he quoted in the book mentioning the Roman and foreign authors separately. In the chapter about the Parthian Empire and Mesopotamia, Pliny mentions from the listed authors by name: Claudius Caesar, Marcus Agrippa and refers to the Porticus Vipsania. The foreign authors he mentions by name are Nearchus and Onesicritus, king Iuba and Isidorus Characenus. In my notes I refer to these authors, as well as to two other shorter geographical works (*Demensuratio Provinciarum*, *Divisio Orbis Terrarum*) that are available today entirely and which two works also refer to Agrippa's work.

²⁰⁵ 177 ½ km.

²⁰⁶ Vö. Plin. *Nat.* 12, 57.

²⁰⁷ FGrHist 781 T 1.

²⁰⁸ Gaius Caesar, Augustus unokája, adoptált fia; Agrippa és Iulia fia.

²⁰⁹ Lásd Plin. *Nat.* 3, 2 (a földrajzi könyvek bevezetésében).

²¹⁰ FGrHist 275 F 1.

